

do značnej miery elitársky charakter.

Zásadný rozdiel oproti marxistickému prístupu sa prejavuje v chápaní vzťahu individua a mäs a úlohy mäs v dejinách. Popieraním tvorivej úlohy mäs, ich revolučnej praxe, sa značne redukuje obsah tvorivosti, takto orientovanej len na individuálnu činnosť.

Marxistická filozofia sa sústreďuje na výskum osobnosti — osobnosti zasadennej do spoločensko-historického rámca, konkretizovanej psychologickými a sociálnymi determinantami. Autorka zdôrazňuje význam týchto otázok predovšetkým v súvislosti s revolučnými premenami spoločnosti, budovaním rozvinutej socialistickej spoločnosti a prechodom ku komunizmu. V konfrontácii spôsobu nastoľovania problémov a ich vlastného riešenia na pôde buržoázneho antropologizmu a marxistickej filozofie načrtáva, aj keď v mnohých prípadoch nerieši viacero

závažných aktuálnych problémov. Podčiarkujeme, že problematika tvorivosti a subjektu tvorivej činnosti je multidimenzionálna a vyžaduje interdisciplinárny výskum — v rámci psychológie, sociológie, umenovedy, filozofie vedy, kybernetiky, etiky. Marxistická veda reflektuje naliehavosť tejto potreby rozvinutím systematického výskumu, súčasťou ktorého je aj táto monografia.

Monografia L. Ročkovej *Tvorivý subjekt v marxistickej filozofii a v buržoaznom antropologizme* sa akcentovaním kritickej analýzy koncepcií buržoázneho antropologizmu (i keď zameranej na staršie obdobie) stáva príspevkom marxisticko-leninskej filozofie v súčasnom ideologickom boji, je prínosom našej filozofickej produkcie v oblasti kritiky buržoáznej filozofie.

Jana Balážová

OSOBNOSŤ V OHNISKU INTERDISCIPLINÁRNEHO BĀDANIA

T. PARDEL, R. ŠÍMA a kol.: *Osobnosť a jej rozvoj v socialistickej spoločnosti*. Pravda — Svoboda, Bratislava 1983, 264 s.

Tvorba ekonomických, sociálnych a politických predpokladov rozvoja socialistickej spoločnosti je neoddeliteľná od utvárania podmienok pre všestranný rozvoj jej tvorcu i nositeľa. Dynamičnosť sociálnych procesov kladie značné požiadavky na človeka, stavia ho pred zložité sociálne javy, životné situácie a udalosti, vyžaduje pohotovosť a adekvátne posudzovanie a hodnotenie, vyzdvihuje skutočne všestranné nároky na jeho aktivitu, psychickú stabilitu, svetonázor a pod. Objektívne vznikajúce požiadavky socialistickej spoločnosti na človeka stoja ako úlohy pred spoločenskými vedami, ktoré na základe pravdivého poznania miesta človeka v spoločnosti a zákonitosti jeho rozvoja majú vedecky určiť cieľový profil človeka v

jeho dynamike a multidimenzionálnosti a dať kompetentnú smernicu pre cieľavedomé, systematické a komplexné vytváranie podmienok formovania osobnosti socialistickeho človeka. Takto sa vedecká aktivita v danej oblasti sociálneho plánovania môže zúročiť v praktickej regulácii a kontrole formovania osobnosti v súlade s požiadavkami spoločenského progresu. Určením podstatných parametrov harmonicky a všestranne rozvinutej osobnosti sa môže významne a realisticky orientovať nielen formujúce pôsobenie, ale aj predchádzať alebo prekonávať určitú deklarativnosť, resp. v určitom zmysle pochopiteľný (určitú nerozpracovanosť problematiky suplujúci) dobový eskapizmus v tejto otázke.

Tieto náročné úlohy presahujú rámec možného príspevku tej-ktorej čiastkovej vednej disciplíny zameranej na poznávanie človeka, ale môžu byť riešené iba komplexne na báze jednotného filozoficko-metodologického východiska, s dostatočnou mierou koordinácie predmetného zamerania a uvedomenia si vlastných poznávacích možností a špecifických hľadísk i prostriedkov skúmania. Takýto prístup si vyžiadala aj výskumná téma *Rozvoj duševného života človeka a jeho spoločenského vedomia v socialistickej spoločnosti*, na riešení ktorej spolupracoval vedecký team filozofov, psychológov, sociológov, pedagógov, etnografov, umenovedcov, žurnalistov zmocňujúcich sa problematiky zo špecifických hľadísk svojich vedných odborov. S výsledkami interdisciplinárneho výskumu osobnosti, ktoré predstavujú obraz rozpracovania problematiky v našich podmienkach i reflexiu súčasného stavu marxisticko-leninskej teórie osobnosti, sa bádateľský kolektív vedený filozofom R. Šímom a psychológom T. Pardelom predstavil našej čitateľskej verejnosti monografickou prácou *Osobnosť a jej rozvoj v socialistickej spoločnosti*.

Interdisciplinárne riešenie danej problematiky už v súčasnej, monografiou prezentovanej fáze prinieslo konkrétne skúsenosti z organizovania spolupráce odborníkov z rôznych oblastí a ukázalo, že zvlášť v prvých etapách výskumu je „potrebné objasniť si hlavné problémy, ktoré by zjednocovali jednotlivé vedné disciplíny zúčastnené na výskume“ [s. 20]. Potreba zjednotenia princípov a východísk interdisciplinárneho bádania ako aj logika vzťahu všeobecných teoreticko-metodologických prístupov a špecifických hľadísk výskumu osobnosti určila koncepciu i kompozíciu práce, jej členenie na dve naznačené časti. Celková koncepcia práce, ako aj zameranie

výskumu, ktorý jej predchádzal, je podriadená jednej zo základných požiadaviek dokumentu Predsedníctva ÚV KSČ *Vývoj, súčasný stav a úlohy spoločenských vied* týkajúcej sa spojenia teórie s praxou výchovy a formovania socialistickeho človeka. Táto úloha, diktovaná spoločenským záujmom na riešení problematiky subjektívneho činiteľa rozvoja socializmu, pomohla komplexne pristúpiť k výskumu faktorov a formovania a rozvoja takej osobnosti, akú vyžaduje naša budovateľská prax, a prekonať jednostrannosti zorných uhlov rôznych spoločenských vied, ktoré na výskume osobnosti participujú. Zároveň sti mulovala úsilie efektívnejšie než tomu bolo doteraz prevádzkať výsledky spoločenskovedného bádania do riadiacej a realizačnej praxe v oblasti výchovy, vzdelávania, propagandy, poradenstva a pod., ako aj do ďalšieho prognózovania vedeckého výskumu v tejto tematickej oblasti.

Funkciu metodologického vstupu plní kapitola *Problém človeka a výskum osobnosti*, v ktorej sú formulované základné princípy a kategórie spoločné pre účastníkov medzi odborového výskumu človeka a osobnosti. Ako východiskové hľadisko skúmania osobnosti a formujúcich ju činiteľov je formulovaný princíp dialektickomaterialistického chápania procesu interakcie vonkajších podmienok vplyvujúcich na človeka a jeho vnútorných podmienok, pričom v súlade s marxisticko-leninskou teóriou odrazu, resp. psychologicky rozvinutou „teóriou lo mu“ prostredie „determinuje celú psychickú činnosť človeka, no nie automaticky, priamo, ale na základe vzájomného vzťahu medzi človekom a jeho prostredím, t. j. prostredníctvom aktívnej činnosti človeka, v ktorej sa vonkajšie vplyvy prostredia aktívne spracávajú“ [s. 20]. Tento prístup metodologicky dopĺňajú teoreticko-meto-

dologické, svetonázorové a ideologické princípy historického materializmu ako všeobecnej teórie človeka. Spomedzi kategórií vyjadrujúcich mnohostranné vlastnosti človeka sa ako ústredná vyčleňuje a vymedzuje kategória osobnosti, pretože „predstavuje súhrnnú obsahovú charakteristiku sociálnej kvality človeka ako relatívne ustáleného individuálneho systému konkrétnych ľudských vlastností“ (s. 21). Chápanie osobnosti súvisí s východiskovou koncepciou človeka ako „biopsychosociálnej“ bytosti, ktorá sa stáva osobnosťou v procese ontogenézy (s. 23). V konfrontácii s vymedzením človeka ako „biosociálnej“ bytosti autor (T. Pardel v nadväznosti na R. Šímu) zdôvodňuje psychologickú určenosť človeka tým, že za integrujúcu, vývojove najvyššiu a najzložitejšiu zložku dialekticko-štruktúrneho celku človeka pokladá psychickú organizáciu, teda — psycho — ako „vedomú životnú činnosť“ (Marx) človeka (s. 24—25).

Nasledujúca kapitola teoreticko-metodologickej časti monografie je venovaná stavu a výsledkom riešenia problematiky osobnosti v spoločenských vedách, konkrétne vo filozofii a psychológii. Filozoficko-sociálne skúmanie osobnosti vychádza z oprávneného konštatovania nerozpracovanosti marxisticko-leninskej teórie osobnosti, ktorá by mala plniť vo filozofickej koncepcii vlastnú funkciu byť metodologicko-teoretickým východiskom špeciálnych teórií osobnosti, a tiež z požiadavky, „aby sa všeobecná historikomaterialistická teória človeka rozpracovala až na úroveň konkrétnych indivíduí a interpersonálnych vzťahov a životných prejavov človeka a aby sa na základe toho sformovala celostná marxisticko-leninská teória osobnosti socialistického človeka“ (s. 29). Autor (R. Šíma) pritom zdôrazňuje aj spoločensko-praktický cieľ filozofické-

ho skúmania, ktoré na základe poznania formatívnych faktorov má viesť k vypracovaniu ideálu socialistického človeka ako určitému východisku i návodu jeho reálneho a životného stvárňovania v našich konkrétno-historických podmienkach. Problematiku človeka a osobnosti preto nepostuluje iba ako teoretický problém, ale aj ako problém súvisiaci s procesom neustáleho pretvárania človeka v kontexte jeho prírodnej a spoločenskej určenosti a prakticko-revolučnej činnosti. V súvislosti s tým vymedzuje človeka ako „jednotnú, ucelenú biopsychosociálnu, prakticky činnú bytosť“ (s. 36), pričom v súlade s marxistickou koncepciou človeka v prírodnej, činnej a psychickej stránke podstaty človeka zdôrazňuje sociálny aspekt a chápe ich ako podsystémové zložky systému človek ako spoločenská bytosť (s. 39). Prostriedok k rozvinutiu marxistickej teórie osobnosti, ktorý autor chápe ako spoločensky aktuálnu a teoreticky perspektívnu úlohu (riešenie ktorej už má vytvorené základy v historikomaterialistickom chápaní človeka), vidí okrem iného v precizovaní pojmu osobnosť. K jej definičnému, filozoficko-sociálnemu vymedzeniu sa dostáva analýzou a vymedzením ústredných pojmov teórie človeka a osobnosti — človek, ľudské indivídium a individualita. Osobnosťou rozumie „relatívne ustálený systém sociálnych kvalít dejinnotvorného indivídua začleneného do spoločenského a prírodného sveta. Osobnosť sa vyznačuje celostnou, ale pritom dynamickou vnútorne členenou a dialekticky protirečivou štruktúrou, ktorá je formou individuálneho prejavu spoločenského v individuálnom svete človeka a mierou jeho socializácie. Do štruktúry sociálneho typu osobnosti patria tie kvality človeka, ktoré sú funkčné v sociálnej interakcii človeka a spoločnosti a ktoré sú základom jeho uvedomelej dejinnotvornej činnosti

v konkrétnom spoločenskom systéme a v konkrétnom čase. Preto nemožno hovoriť o osobnosti ako takej, ale len o konkrétno-historickom type osobnosti“ [s. 43]. Zdôrazňujúc atributívny charakter osobnosti a sociálnu významnosť osobnostných kvalít ako podstatnú zo sociálno-filozofického hľadiska autor prechádza k pozitívnemu určeniu „sociálnych kvalít“ socialistickej osobnosti. Na základe predpokladu, že konkrétna spoločensko-ekonomická formácia so svojou štruktúrou formuje osobnosť, predkladá svoj variant štruktúry sociálneho typu osobnosti, v rámci ktorej ako systémotvorné a integrujúce jadro vystupuje svetonázor a ako rozhodujúce zo sociálno-typologického hľadiska jej sociálne kvality. Chápanie osobnosti ako „sociálnej kvality“ a jej formovanie ako konkrétneho sociálneho typu robí filozoficky relevantným proces socializácie a jeho prejavy v dialektike jednotlivca a spoločnosti a v dialektike spoločenského a individuálneho vedomia. Analýzou týchto dialektických vzťahov autor charakterizuje proces formovania a obsah socialistického spoločenského vedomia (pričom diferencuje medzi ním a spoločenským vedomím socialistickej spoločnosti) a individuálneho vedomia jej členov. Vo vzťahu ku konštituovaniu osobnosti v interakcii spoločenského a individuálneho vyzdvihuje funkciu sebauvedomenia — „vedomia človeka ako osobnosti“ [s. 58].

Na filozoficko-sociálne skúmanie organicky nadväzuje sociologická analýza problematiky predovšetkým tým, že sa kriticky i konštruktívne usiluje o prekonanie krajností psychologizmu a sociologizmu, ktoré sú vlastné buržoáznym sociologickým koncepciám osobnosti. Koncipovanie sociologickej teórie osobnosti v súlade so súčasnou marxisticko-leninskou sociológiou tu vychádza z predpokladu, že základným

osobnostným prejavom človeka je jeho spoločenská činnosť a vzťahy a k osobnosti pristupuje ako k celostnosti spájajúcej vonkajšie formujúce vplyvy a vnútorné stimuly a motívy vedúce k činnosti, k praktickej objektivizácii sociálnych kvalít osobnosti a tým aj k sebauvedomovaniu človeka ako osobnosti. Chápaním predmetu sociologickej analýzy osobnosti sa autor (L. Lubelec) prikláňa k stanovisku sovietskych sociológov, ktorí ho vidia v skúmaní „sociálnej podmienenosti rozvoja ľudských schopností, úlohy práce pri ich formovaní, vplyvu konkrétnych spoločenských vzťahov na rozvoj schopností členov spoločnosti“ [s. 64]. Konštruktívnou diskusiou so súčasnými sociologickými názormi autor pristupuje k riešeniu otázok štruktúry, typológie a kritérií rozvoja osobnosti socialistického človeka. Produktívne tu využíva názor M. S. Kagana, podľa ktorého „osobnosť získava svoju štruktúru z druhej štruktúry ľudskej činnosti“ [s. 68] a myšlienku K. Marxa, že „skutočné duchovné bohatstvo individuáa celkom závisí od bohatstva jeho skutočných vzťahov“ [s. 76]. V súvislosti s tým šírku realizačného priestoru a kvalitatívnu určenosť realizovaných činností a vzťahov považuje za podstatné hľadiská sociologického prístupu k otázke formovania a rozvoja osobnosti a zároveň za základné kritériá pre vymedzenie a všestrannú charakteristiku rozvinutej osobnosti socialistického človeka.

Obraz o stave riešenia problematiky osobnosti v spoločenských vedách uzatvára stanovisko psychológa k výsledkom, ktoré v tomto smere dosiahla buržoázna a marxisticko-leninská psychológia. Vo vzťahu k psychologickým teóriám osobnosti konštatuje permanentný záujem o túto tematiku na celom svete, a absenciu teoreticko-metodologickej jednoty vo výskumných prístupoch. V hodnotiaceo-kritickom

stanovisku naznačuje hlavné koncepcie v buržoáznej psychológii a analyzuje nosné idey teórie osobnosti u sovietskych psychológov — S. L. Rubinštejna, B. G. Ananieva a A. N. Leontieva. V myšlienkovom dedičstve S. L. Rubinštejna ako produktívne vyzdvihuje požiadavky skúmania psychických funkcií z osobnostného aspektu, rozvinutia problematiky „psychologického subjektu“ vo vzťahu k psychologickému štruktúracii osobnosti a všeobecné zásady psychologického skúmania osobnosti vyjadrené v princípe historizmu, psychofyzického princípu a princípu jednoty vedomia a činnosti. (s. 92) Osobitnú pozornosť v súčasnosti vzbudzuje idea spomínaného psychológa o potrebe skúmania osobnosti v priebehu jej životného vývinu, ktorú ďalej rozvinul B. G. Ananiev v rámci svojej koncepcie komplexnej vedy o človeku v projekte výskumu celoživotného utvárania osobnosti na základe odlišenia životnej cesty a ontogenézy človeka. Najnovšie výskumy sú späté s prístupom k osobnosti na základe kategórie činnosti, ktorú ako vyjadrenie tzv. „stredného článku“ subjektovo-objektových vzťahov rozpracoval A. N. Leontiev. Analýza existujúcich koncepcií vedie k neraz konštatovanému poznaniu nedostatočného rozpracovania zvlášť problému štruktúry osobnosti a k požiadavke odlišovania štruktúrneho a rozvojového aspektu vo výskume osobnosti, čo je aktuálne pre psychológiu ako i iné špeciálne vedy o človeku. Autor (T. Pardel) formuluje ako rovnako naliehavú úlohu zjednotenia kritérií a kategórií pri výskume osobnosti zo strany zúčastnených vedných disciplín. Východisko zo situácie a možnosť syntézy vidí v teórii psychickej regulácie a v systémovom prístupe k osobnosti.

Otázka vytvárania predpokladov všestranného rozvoja socialistickej osobnosti sú predmetom úvah rozvíja-

ných na ďalších stránkach práce. V nadväznosti na predchádzajúcu sociálno-filozofickú a sociologickú analýzu osobnosti sa v kapitole *Problémy rozvoja osobnosti a otázky socializácie* rieši otázka včleňovania osobnosti do spoločenského celku, teda otázka procesu socializácie s jeho osobnostnými, spoločenskými, výchovno-vzdelávacími a praktickými aspektami. Socializácia, na rozdiel od existujúcich zúžených interpretácií, ako píše autor (J. Suchý), „... nie je ani duševný proces psychickej adaptácie osobnosti funkčným požiadavkám spoločnosti, ani inštitucionalizovaný proces jej 'sociálneho učenia', ako ju dnes interpretujú niektoré buržoázne teórie osobnosti, ale je to mnohorozmerný proces sociálno-kultúrneho začlenenia sa človeka do reprodukčných procesov spoločenského života, ktorého účinnosť sa meria konkrétnymi výsledkami v reálnom živote spoločnosti“. (s. 111) Vychádzajúc z akceptovania formatívnej úlohy spoločenského systému a aktívnej úlohy osobnosti v spoločenskom vývoji autor zaujíma seriózne vedecké stanoviská k tak zložitému problému, akým je modelovanie a postulovanie ideálu socialistickej osobnosti ako cieľovej predstavy, ktorá má zohrať konštruktívnu úlohu v plánovaní a riadení rozvoja socialistickej spoločnosti a jej nositeľov.

Problematica rozvoja osobnosti zo špecifických aspektov viacerých spoločenských vied je rozvíjaná v druhej časti monografie. V tematickom členení tejto časti má osobitné miesto kapitola *Životná cesta a rozvoj osobnosti* analyzujúca možnosti a problémy biodynamálneho prístupu k osobnosti. Vzhľadom na nasledujúce príspevky zaoberajúce sa formatívnymi prístupmi, táto kapitola sa zaoberá rozvojovým hľadiskom ako prístupom k skúmaniu osobnosti a z toho dôvodu sa domnievame, že koncepcie jej patrí

miesto v prvej teoreticko-metodologickej časti monografie, kde by analýza celoživotného utvárania osobnosti ako procesu „jedinečnej individualizácie“ doplnila nielen analýzu socializačných procesov, ale aj psychologickú koncepciu osobnosti, ktorá je rozvíjaná prednostne na úrovni všeobecnej psychológie. Pravda, ak berieme formovanie a rozvoj osobnosti ako celoživotný proces, predstavuje biodromálna koncepcia funkčný stimul pre rozvíjanie predpokladov formovania a vôbec foriem vplyvu na osobnosť v oveľa širších súvislostiach (ktoré naznačujú ďalšie časti práce) už napríklad len tým, že sa bude akceptovať okrem iného poznania, že „v podmienkach ekonomicky, kultúrne a sociálne rozvinutých historických spoločenských psychologický, resp. sociálno-psychologický rozvoj a priebeh života človeka nemusí byť, alebo nie je totožný s priebehom jeho biologickej krivky“. (s. 157) Autorom (J. Koščo) naznačené problémy biodromálnej psychológie ako aj signalizovaný rozbiehajúci sa výskum presvedčivo dokumentujú perspektívnosť tohto prístupu v prehľbovaní poznania rozvoja osobnosti aj poznania napr. takých špecifických problémov ako sú zákonitosti formovania svetonázoru človeka.

Súčastou komplexného prístupu k osobnosti, ako na to poukazuje autor nasledujúcej kapitoly (O. Kondáš) je aj vytvorenie podmienok pre zabezpečenie jej duševného zdravia. Predchádzanie dezintegrácii duševného rozvoja prostredníctvom prevencie (prednostne discentne zameranej) a psychohygieny autor formuluje ako jednu z aktuálnych úloh psychologických vied. Vychádza z vymedzenia pojmu duševné zdravie, naznačuje zdroje jeho narúšania a na základe zovšeobecnenia výsledkov výskumu predkladá doporučená pre prax až po konkrétne inštitucionálne fixované formy realizácie.

Pedagogické hľadisko v rámci danej tematiky je prezentované analýzou problému spojenia školy so spoločenskou praxou vo vzťahu k úlohám, ktoré v smere formovania osobnosti nastrojuje dokument *Ďalší rozvoj československej výchovno-vzdelávacej sústavy*.

Ostatné tri kapitoly monografie sa vzťahujú na špecifické otázky rozvoja duševného života a socialistického vedomia osobnosti prostredníctvom jej tvorivej participácie na aktuálnom i historicky kontinuovanom bohatstve materiálnej a duchovnej kultúry. V prvej z nich sú rozoberané viaceré aspekty estetického osvojovania si skutočnosti a umeleckej tvorby ako faktorov i realizačných priestorov formovania a sebautvárania osobnosti, pričom sa zdôrazňujú špecifické prostriedky, ktorými umelecká tvorba vstupuje do procesov rozvoja aktivity, intelektuálnych potencií a esteticko-emocionálnej sféry duševného života ľudí a tvorby spoločenského vedomia. Problematiku rozvoja osobnosti v kontexte zákonitostí rozvoja duchovného života spoločnosti prehľbuje rozbor mechanizmov translácie kultúrnych hodnôt prostredníctvom tradícií a ich sociálnych funkcií v živote spoločnosti. Spektrum pohľadov na osobnosť uzatvára skúmanie účinnosti, foriem a cieľov informačného vplyvu v procese formovania a rozvíjania jej poznania, morálky, aktívnej životnej pozície, odbornosti, kultúrnosti, ideového presvedčenia a pod. Diferencovane sa posudzujú funkcie a gnozeologické i psychologické zákonitosti pôsobenia propagandy a agitácie, možnosti využitia týchto postupov v žurnalistickej praxi, zvlášť pri šírení vedeckotechnickej, odbornej informácie a pri sledovaní ideovo-politických úloh socialistickej žurnalistiky a propagandy.

Jednotlivé príspevky až do posledných stránok zjednocuje úsilie motivované myšlienkou, ktorá odznela

v monografii a v diferencovanej miere prenikala čiastkovými prístupmi: „Teoretický poznatok musí byť zároveň výzvou k praktickému činu a vedecká pravda návodom na praktickú humanizačno-emancipačnú činnosť“. (s. 21) V tomto zmysle monografia priniesla nielen cenné poznatky k zložitej téme, ale spôsobom, akým sa autorský kolektív postavil k výskumnej úlohe, navodila inšpirujúce podnety pre ďalšie bádania a ukázala realizračné priestory v praxi. Recenzovaná práca predstavuje prezentáciu jednej fázy bádateľskej snahy komplexne poznávať ideologicky i celospoločensky závažný problém rozvoja socialistického človeka. Preto si programovo nekládla za cieľ naplniť princíp komplexnosti, ale predovšetkým ho uplatniť. Z toho dôvodu ostáva výskumne otvorený priestor pre prehĺbenie alebo nastolenie niektorých otázok. Pri realizácii základného cieľa, t. j. konštituovania marxisticko-lenin-

skej teórie osobnosti bude potrebné viac pozornosti upriamiť na kritické prehodnotenie existujúcich materialistických koncepcií osobností a na empirický výskum. Z čiastkových problémov ide napr. o otázky svetonázorového formovania (ak prijmeme tézu o svetonázore ako jadre osobnosti), a tiež o otázky formovania mravného vedomia a problém morálnej regulácie. Existujúce výskumy v ZSSR a NDR poukazujú na perspektívnosť prehĺbenia sociálno-psychologických prístupov k osobnosti. Ako praktickú možno formulovať aj požiadavku rozvinutia metodických aspektov problematiky a pracovného formulovania určitého minima, resp. optima osobnostného profilu nášho súčasníka.

Celkove možno prácu pokladať za významný výskumný i edičný čin, ktorý nájde širokú odozvu medzi odbornou i širšou verejnosťou.

Olga Sisáková